

## ПИТАННЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА

УДК 347.63

**Черновалюк Юлія Юріївна,**

кандидат юридичних наук, доцент

кафедри галузевих юридичних дисциплін

Бердянського інституту державного та муніципального управління

Класичного приватного університету

### ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА ПОНЯТТЯ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ

**Постановка проблеми.** Сім'я має особливе значення в житті кожної людини, саме тому охорона сім'ї проголошується державою на конституційному рівні. В свою чергу право на сім'ю є невід'ємним природним правом та закріплене 291 статтею Цивільного кодексу України та 4 статтею Сімейного кодексу України. Держава взяла активний курс на розвиток саме сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, адже при створенні нормальних умов догляду та виховання, діти, які раніше виховувались в інтернатних закладах, ростуть без психічних та інтелектуальних відхилень у розвитку.

Згідно з чинним законодавством України існують наступні форми сімейного виховання: усиновлення, опіка (піклування), дитячий будинок сімейного типу, прийомна сім'я, патронат, фактичне виховання.

Як свідчить практика, дитячий будинок сімейного типу є ефективною формою сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

**Стан дослідження теми.** Дитячий будинок сімейного типу був предметом дослідження деяких науковців (І.М. Доля, І.В. Жилінкова, В.Ю. Євко, О.І. Карпенко, М.В. Логвінова, В.Ю. Москалюк, І.В. Пеша, О.О. Свіжа та ін.). Однак існують розбіжності у поглядах різних вчених на питання визначення поняття «дитячий будинок сімейного типу» та віднесення його до тієї чи іншої форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Актуальність теми на сьогоднішній день зумовлена й тим, що в українському законодавстві дана форма утримання та виховання дітей з'явилася відносно недавно.

Отже, **метою** статті є виявлення та дослідження слабких сторін існуючих в науці підходів до ви-

значення поняття дитячий будинок сімейного типу, та формулювання найбільш вдалого визначення, яке повною мірою розкриє суть даної форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

**Виклад основного матеріалу.** Австрійський педагог Герман Гмайнер розробив систему функціонування дитячих містечок, діяльність яких базується на принципах сімейного виховання. В Радянському Союзі такі містечка для дітей-сиріт були створені у формі дитячих будинків сімейного типу. Їх організатором став Дитячий фонд ім. Леніна. Згідно з постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо корінного поліпшення виховання, навчання та матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, залишених без батьківського піклування» [1] у 1987 р. розпочалася дослідно-експериментальна робота з визначення оптимального типу закладів для виховання та розвитку дітей, які залишились без піклування батьків, з метою їх влаштування від часу народження до початку трудової діяльності. У 1988 р. було прийнято постанову Ради Міністрів УРСР «Про створення в республіці дитячих будинків сімейного типу», яка юридично закріпила нову форму сімейного влаштування [2].

Діяльність дитячих будинків сімейного типу регулювалась Тимчасовим положенням про дитячі будинки сімейного типу від 23.10.1989 р. [3]. З часом виникла потреба у новому, постійному і більш досконалому Положенні про дитячий будинок сімейного типу, яке було затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.1994 р. № 267 [4]. На сьогодні функціонування даної форми сімейного влаштування регулюється Положенням про дитячий будинок сімейного типу, затверджене-

ним Постановою Кабінету Міністрів України № 564 від 26 квітня 2002 р. [5].

Необхідно відзначити, що з кожним роком кількість дитячих будинків сімейного типу поступово зростає. При цьому особливістю їх функціонування стало те, що спочатку ця форма влаштування створювалася як інститут державної опіки і лише з часом вона переросла у сімейну форму виховання. До того ж протягом досить тривалого часу діяльність дитячих будинків сімейного типу регулювалася підзаконним актом, що протиречило Конституції України

Навіть Сімейний кодекс України [6], прийнятий Верховною Радою України 10.01.2002 р., не передбачив правового регулювання дитячого будинку сімейного типу. На законодавчому рівні його було закріплено Законом України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. [7]. І лише Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України» від 23.02.2006 р. [8] Розділ IV Кодексу було доповнено главою 20-2 «Дитячий будинок сімейного типу».

Звернемо увагу, що донедавна в українському законодавстві не існувало єдиного визначення, що ж таке дитячий будинок сімейного типу. Так, Закон України «Про освіту» та Закон України «Про дошкільну освіту» тлумачили його як дошкільний навчальний заклад, а Сімейний кодекс України та Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» зазначають, що будинок сімейного типу – це окрема сім'я.

Проте, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо дитячих будинків сімейного типу» [9] дитячий будинок сімейного типу офіційно було визнано сім'єю. Це ще раз підтверджує, що держава визнає найкращою формою виховання дітей-сиріт чи дітей, позбавлених батьківської опіки, саме родину [10, с. 63].

Немає єдиної точки зору на проблему визначення поняття дитячий будинок сімейного типу і серед науковців. Вчені, що підтримують квазісімейну теорію (І. Жилінкова, О. Карпенко, М. Логвінова, В. Москалюк, А. Прихожан та інші), підкреслюючи ознаки як інтернатної, так і сімейної форми влаштування покинутих дітей, визначають дитячий будинок сімейного типу як окремий вид квазісімейної форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, за якої подружжя або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, беруть для виховання та спільного проживання на умовах надання грошового утримання не менше п'яти дітей, позбавлених батьківського піклування, на підставі договору про організацію діяльності ди-

тячого будинку сімейного типу, що укладається між зазначеними особами і органом, який ухвалив рішення про створення дитячого будинку сімейного типу [11, с. 6].

Прихильники сімейної теорії дитячого будинку сімейного типу (І. Пеша, Н. Комарова, О. Мороз, Г. Постолук та інші) вважають, що дитячим будинком сімейного типу є сім'я, в якій поряд з власними дітьми живуть і виховуються діти, позбавлені батьківського піклування [12, с. 73].

В усіх вищенаведених визначеннях, на нашу думку, є певні неточності та недоліки. Так, не можливо повністю пояснити суть дитячого будинку сімейного типу, виключивши таку важливу ознаку як матеріальна підтримка держави. У першому визначенні зазначено лише надання грошової підтримки з боку держави, хоча для належного утримання та виховання дітей батькам-вихователям можуть надаватися також багатокімнатна квартира або обладнаний індивідуальний житловий будинок, земельна ділянка, транспортний засіб. Це в свою чергу є значною відмінністю даної форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, від інших. Друге визначення не вказує, що дана форма влаштування діє на підставі договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу. До того ж, в обох наукових підходах до поняття дитячого будинку сімейного типу не передбачено здійснення соціального супроводження та контролю з боку держави щодо того, яким чином батьки-вихователі виконують зобов'язання, взяті на себе відносно вихованців.

О. Свіжа акцентує увагу та тому, що дитячому будинку сімейного типу притаманні особливості названого батьківства, державного піклування, змішаного виду влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [13, с. 871]. Проте найбільше спільних ознак автор вбачає саме із професійним видом виховання, саме тому визначає дитячий будинок сімейного типу як окремий вид професійної форми виховання, яка є окремою сім'єю, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейним вихованням та спільним проживанням не менш як п'яти і не більш як 10 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; із отриманням згоди дитини (якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити), із позачерговим наданням їм обладнаного індивідуального житлового будинку або багатокімнатної квартири; що створюється на підставі рішення компетентного органу виконавчої влади та договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу; із організацією контролю за виконанням батьками – вихователя-

ми своїх обов'язків щодо виховання та утримання дітей; фінансування якого здійснюється за рахунок видатків державного бюджету [14, с. 312].

На наш погляд, не можна погодитись з тим, що діяльність батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу є окремим видом професійної форми виховання, адже професійна діяльність передбачає оволодіння певним комплексом спеціальних знань, теоретичних та практичних навиків, набутих в результаті спеціальної підготовки, досвіду та стажу роботи. Проте законодавець не висуває вимог щодо наявності у батьків-вихователів стажу роботи та будь-якої, в тому числі і педагогічної, освіти. Створити дитячий будинок сімейного типу і взяти дітей на виховання може кожен громадянин відповідно до вимог, що викладаються в Положенні про дитячий будинок сімейного типу.

До того ж, наведене визначення також не містить вказівки на необхідність здійснення соціального супроводження дитячого будинку сімейного типу [10, с. 64].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, необхідно визначити дитячий будинок сімейного типу як окрему сім'ю, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейним вихованням та спільного проживання не менш як п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на підставі договору про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу, та передбачає державну матеріальну підтримку, здійснення соціального супроводження, а також організацію контролю за виконанням батьками-вихователями своїх обов'язків.

Дитячий будинок сімейного типу має наступні ознаки, що відрізняють його від інших форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

1) підставою створення дитячого будинку сімейного типу є складний комплекс юридичних фактів: письмова заява особи або осіб, які виявили бажання створити дитячий будинок сімейного типу; проходження батьками-вихователями курсу підготовки; рішення про створення дитячого будинку сімейного типу; договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу;

2) до дитячого будинку сімейного типу на виховання та спільне проживання приймається не менше 5 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при цьому загальна кількість дітей у дитячому будинку сімейного типу не повинна перевищувати 10 осіб, враховуючи рідних;

3) дитячий будинок сімейного типу може бути віднесений до категорії багатодітних сімей;

4) батькам-вихователям для потреб дитячого будинку сімейного типу позачергово надається обладнаний індивідуальний житловий будинок або багатокімнатна квартира, також можуть надаватися у користування земельна ділянка для ведення садівництва та городництва, транспортний засіб;

5) за вихованцями зберігаються статус дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, пільги і державні гарантії, передбачені законодавством для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також зберігаються раніше призначені аліменти, пенсія, інші види державної допомоги;

6) на дітей, які проживають у дитячому будинку сімейного типу, щомісячно виплачується державна соціальна допомога;

7) при влаштуванні дітей до дитячого будинку сімейного типу особисті та майнові правовідносини з батьками дитини та іншими родичами за походженням не припиняються;

8) вихованці дитячого будинку сімейного типу мають право підтримувати особисті контакти з батьками та іншими родичами, якщо це не суперечить їхнім інтересам і не заборонено рішенням суду;

9) батьки-вихователі є законними представниками дітей і діють без спеціальних на те повноважень як опікуни або піклувальники;

10) батькам-вихователям дитячого будинку сімейного типу виплачується грошове забезпечення;

11) період, протягом якого особи вважалися батьками-вихователями у дитячому будинку сімейного типу, зараховується до їх загального трудового стажу;

12) державна соціальна підтримка дитячого будинку сімейного типу, що реалізується у формі соціального супроводження, яке здійснюється центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

13) контроль з боку місцевих органів опіки та піклування та служби у справах дітей за умовами проживання вихованців та належним виконанням батьками-вихователями зобов'язань, взятих на себе відносно вихованців.

До того ж, діти в дитячому будинку сімейного типу відвідують різноманітні освітньо-виховні установи та організації: дитячий садок, школу, неформальні дитячі об'єднання, культурно-просвітницькі організації, спортивні секції, гуртки тощо. Виховний вплив на дитячу особистість не обмежується лише умовами замкненого простору, а носить суспільний характер, що відрізняє їх від інтернатних закладів, в яких дитина не тільки проживає, але й навчається [10, с. 66-67].

Необхідно підкреслити, що за своєю суттю дитячий будинок сімейного типу є не дитячим закла-

дом особливого типу, тобто дитячим будинком, а є багатодітною сім'єю, що забезпечує вихованцям сімейне оточення та виховання. Метою створення дитячого будинку сімейного типу є забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Особи, які беруть зобов'язання щодо дітей, набувають статусу батьків-вихователів. Діти, які влаштовуються до дитячого будинку сімейного типу, є вихованцями і не втрачають статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування [5], тому за ними зберігається право на аліменти, пенсію, інші соціальні виплати, а також право на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вони мали до влаштування до дитячого будинку сімейного типу.

Влаштування дитини до дитячого будинку сімейного типу дозволяє повною мірою забезпечити право дитини, яка втратила сім'ю, зростати в сім'ї та мати все необхідне для повноцінного розвитку особистості. Вихованці перебувають в особливій атмосфері сімейного затишку, уваги та любові, яку створюють батьки-вихователі дитячого будинку сімейного типу. Саме тут вони повною мірою можуть реалізувати своє право сім'ю та всі найважливіші його складові. Так, дитячий будинок сімейного типу реалізовує право вихованців на проживання

в сім'ї. Право на вибір осіб, які утворюватимуть сім'ю, забезпечується при взаємодоборі вихованців та батьків-вихователів, а також необхідністю отримання згоди дитини на влаштування до дитячого будинку сімейного типу. Також вихованці мають право підтримувати особисті контакти з батьками та іншими родичами, якщо це не суперечить їхнім інтересам і не заборонено рішенням суду.

До того ж, створення дитячого будинку сімейного типу також є одним із способів реалізації права батьків-вихователів на сім'ю. Адже кожна фізична особа має право на вільний вибір способу реалізації права на сім'ю.

**Висновки.** З викладеного вище можна зробити висновок, що дитячі будинки сімейного типу є дієвим засобом забезпечення та реалізації права дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на сім'ю та сімейне виховання. За своєю суттю дитячий будинок сімейного типу є багатодітною сім'єю та дає можливість вихованцям зростати в природних умовах, в атмосфері батьківської любові та уваги. В свою чергу держава забезпечує матеріальну підтримку та соціальний супровід вихованців та батьків-вихователів. При цьому дана форма сімейного влаштування має й інші значні особливості та переваги.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Про заходи щодо корінного поліпшення виховання, навчання та матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, залишених без батьківського піклування: Постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 31.07.1987 р. № 872 // СП СССР. – 1987. – № 42. – Ст. 137.
2. Про створення в республіці дитячих будинків сімейного типу: Постанова Ради Міністрів УРСР від 05.10.1988 р. № 318 // ЗП УРСР. – 1988. – № 11. – Ст. 45.
3. Временное положение о детских домах семейного типа, утверждено приказом Государственного комитета СССР по народному образованию от 23.10.1989 г. № 800 // Бюлетень Государственного комитета по образованию СССР. – 1990. – № 2.
4. Положення про дитячий будинок сімейного типу, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 27.04.1994 року № 267 // ЗП України. – 1994. – № 8. – Ст. 208.
5. Положення про дитячий будинок сімейного типу, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. № 564 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8. – Ст. 925.
6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. // ВВР України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
7. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
8. Про внесення змін до Сімейного кодексу України: Закон від 23.02.2006 р. // ВВР України. – 2006. – № 33. – Ст. 277.
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо дитячих будинків сімейного типу: Закон України від 20.05.2008 р. // ВВР України. – 2008. – № 27–28. – Ст. 251.
10. Черновалюк Ю.Ю. Реалізація права на сім'ю шляхом створення дитячих будинків сімейного типу: Монографія / Ю.Ю. Черновалюк. – Запоріжжя: «Просвіта», 2011. – 172 с.
11. Москалюк В.Ю. Дитячий будинок сімейного типу як форма влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / В.Ю. Москалюк; Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2003. – 20 с.
12. Пеша І.В. Дитячі будинки сімейного типу як особлива форма сімейної опіки над дітьми-сиротами, позбавленими батьківського піклування / І.В. Пеша // Український соціум. – 2003. – № 1 (2). – С. 72–80.
13. Свіжа О.О. Дитячий будинок сімейного типу в системі видів влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування [Електронний ресурс] / О.О. Свіжа // Форум права: електрон. наук. фахове вид. – 2011. – № 1. – С. 864–872. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2011-1/11coopbr.pdf>
14. Свіжа О.О. Дитячий будинок сімейного типу в системі форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування / О.О. Свіжа // Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції «Восьмі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13-14 листопада 2009 року): У 4-х частинах. – Частина третя: «Цивільне право. Сімейне право. Міжнародне приватне право. Комерційне право. Цивільний, господарський та адміністративний процес». – Хмельницький: В-во ХУУП, 2009. – 507 с.



**Черновалюк Юлія Юріївна**

**ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА ПОНЯТТЯ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ**

Стаття присвячена характеристиці та аналізу різних наукових поглядів щодо проблеми визначення поняття дитячого будинку сімейного типу, а також правової природи даної форми влаштування. В результаті сформульовано вдосконалене визначення та зазначені характерні ознаки дитячого будинку сімейного типу.

**Ключові слова:** діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, дитячий будинок сімейного типу, сім'я, сімейне виховання.

**Черновалюк Юлія Юрьевна**

**К ВОПРОСУ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРАВОВОЙ ПРИРОДЫ И ПОНЯТИЯ ДЕТСКОГО ДОМА СЕМЕЙНОГО ТИПА**

Статья посвящена характеристике и анализу разных научных взглядов относительно проблемы определения понятия детского дома семейного типа, а также правовой природы данной формы устройства. В результате сформулировано усовершенствованное определение и отмечены характерные признаки детского дома семейного типа.

**Ключевые слова:** дети-сироты, дети, лишённые родительского попечения, детский дом семейного типа, семья, семейное воспитание.

**Chernovaliuk Yuliia**

**TO THE QUESTION OF LEGAL NATURE AND DEFINITION OF FAMILY-TYPE CHILDREN'S HOME**

Formulation of the problem. The right to have a family is every person's inalienable natural right. Thus, being placed to a family-type children's home allows orphans and children who are deprived of parental care to exercise this right. However, there is no integral definition of the concept and legal nature of a family-type children's home in legal literature. The actuality of the study is due to the fact that until recently Ukrainian legislation did not provide with a single definition of a family-type children's home. The purpose of the article is analysing existing scientific approaches to a near determination of the concept «family-type children's home» and formulating its improved determination which will fully expose essence of this form of arranging orphans and deprived-of-parental-care children.

As a result of the research the author formulates that a family-type children's home is a separate family that is created at will of a married couple or an unmarried individual to provide not less than five orphans or deprived-of-parental-care children with education and cohabitation on the basis of a contract on organization of a family-type children's home activity, envision of the state material support, realization of social accompaniment, and also monitoring performance of parent-educators' duties. In the article the author marks the main features of a family-type children's home and comes to the conclusion that a family-type children's home on its essence is a having many children family that supplies orphans and deprived-of-parental-care children with a family and family education.

**Key words:** orphans, deprived-of-parental-care children, family-type children's home, family, family education.